

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ**Попова С.П., викладач****Кіровоградський національний технічний університет**

Анотація. В сучасних умовах господарювання значну роль у розвитку аграрного сектора економіки відіграють фермерські господарства. Проте, складний фінансовий стан переважної більшості з них вимагає пошуку ефективних джерел їх фінансового забезпечення. Стаття присвячена проблемним питанням фінансового забезпечення ефективного функціонування фермерських господарств. Метою статті є вивчення особливостей фінансової підтримки фермерських господарств та обґрунтування рекомендацій щодо її удосконалення. У ході дослідження використані такі загальнонаукові методи: для теоретичних узагальнень та формування висновків - абстрактно-логічний, для аналізу процесів функціонування фермерських господарств та їх фінансування - статистико-економічний, а також синтез, дедукція та індукція. В ході дослідження встановлено, що більшість фермерських господарств в Україні малого та середнього розміру і не мають достатніх фінансових ресурсів для придбання засобів захисту рослин, добрив, пального, сучасної техніки для ефективного господарювання, адже існуюча вже зношена та застаріла. Зменшення бюджетних дотацій фермерським господарствам вплинуло на ефективність їхньої діяльності, що знизило рентабельність.

З метою покращення фінансового забезпечення фермерських господарств необхідно посилити державну кредитну, податкову та страхову політику шляхом здешевлення кредитів та спрощення процедур їх одержання, пільгового оподаткування, створення належного нормативно-правового та інституційного забезпечення агрострахування. Також держава повинна мотивувати застосування фермерами лізингу, що в умовах нестачі фінансових ресурсів забезпечить оновлення їх матеріально-технічної бази. Позитивний результат дасть стимулювання державою кредитної кооперації фермерських господарств, що дасть змогу організувати високоефективне виробництво. Результати дослідження можуть бути використані для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств та їх фінансового забезпечення.

Ключові слова: фермерські господарства, фінансове забезпечення, державна фінансова підтримка, кредитування, страхування, лізинг, кооперування.

Постановка проблеми. Певні об'єктивні особливості функціонування сільськогосподарського виробництва, такі як залежність від погодних умов, низький рівень обороту капіталу, низька еластичність попиту на продукти харчування, ставить його в не рівні стартові умови господарювання порівняно з іншими галузями. Це, в свою чергу, призводить до важкого фінансового стану, виникнення ефекту «цінових ножиць», тобто зростання цін на продукти промисловості й зниження цін на продукти сільського господарства. За таких умов виникає необхідність державної підтримки та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

Надзвичайну роль у забезпеченні населення продуктами харчування, розширенні зайнятості сільського населення, поліпшенні соціально-економічного життя села, поповненні доходів бюджетів відіграють фермерські господарства. Переважна їх більшість це невеликі за розміром агроформування, які в сучасних умовах не мають можливості придбати необхідну сільськогосподарську техніку, здійснювати технологічне переоснащення і

капітальне будівництво. Однак, виняткове значення фермерських господарств у відтворенні і розвитку села спонукає до пошуку ефективних джерел їх фінансової підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем фінансової підтримки агровиробників не є новими для економічної науки. Наукові дослідження щодо механізмів та форм державної фінансової підтримки аграрного сектору висвітлені у працях: В.Г.Андрійчука, М.Я. Дем'яненка, М.В.Калінчика, Ю.Я.Лузана, П.М.Макаренка, М.Й.Маліка, Л.В.Молдаван, Л.О.Мармуль, О.Д.Радченко, П.Т.Саблука, В.В.Юрчишина та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Проте, окремі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми потребують уточнення та належного обґрунтування, оскільки багато положень носить суперечливий і дискусійний характер.

Формування цілей статті. Метою статті є вивчення особливостей фінансової підтримки фермерських господарств та обґрунтування рекомендацій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають аналітики аграрного ринку, станом на 1 січня 2013 року в Україні налічувалося 40,7 тис. фермерських господарств. Вони обробляють 4389,4 тис. га землі (таблиця 1). Найбільша кількість фермерських господарств знаходиться в Одеській області — 5361. Середня площа земель, яку вони обробляють, становить 68 га. Друге місце посідає Миколаївська область. Там здійснюють фермерську діяльність 3966 господарств, кожне з яких в середньому обробляє 87,7 га. У Дніпропетровській області працюють 3292 фермери (134,7 га).

Таблиця 1 – Динаміка кількості фермерських господарств та площі землі у їх користуванні

	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість фермерських господарств, одиниць	82	34778	38428	42445	42446	41906	41524	40965	40676
Площа землі в користуванні, тис.га Сільсько-господарських угідь	2,0	786,4	2157,6	3661,2	4327,8	4298,6	4290,8	4345,9	4389,4
у т.ч ріллі	...	718,5	1994,0	3492,6	4189,3	4165,1	4161,9	4221,9	4260,7

Найбільша середня площа оброблюваних земель одним фермерським господарством зафіксована у Харківській області. Там фермери в середньому обробляють 204,5 га. На другому місці Кіровоградська область — 157,9 га. На третьому — Запорізька область (150,3 га) [1].

Скорочення чисельності фермерських господарств та їх працівників за період 2008-2012 рр. пов'язане, насамперед, з їх укрупненням, зміною форми

господарювання, застосуванням інноваційних технологій, а також наслідками світової фінансової кризи.

При цьому фермерські господарства за даними статистики на 01.01.2013 року виробили валової сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2010 року) на 14111,1 млн. грн., а рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у 2012 році дорівнював 27,8%, що свідчить про ефективність даної форми господарювання [2].

Як зазначалося вище, значна частина фермерських господарств в Україні малого та середнього розміру, що створює значні труднощі із залучення достатніх фінансових ресурсів для придбання засобів захисту рослин, добрив, пального, сучасної техніки для ефективного господарювання, адже існуюча вже зношена та застаріла. Це призводить до значного зниження результативності господарювання та недостатнього використання потенціалу сільськогосподарського виробництва і потребує задіяння механізмів різновекторної підтримки.

Однією з форм державної підтримки фермерських господарств в Україні є фінансова підтримка.

На сьогодні державна підтримка фермерських господарств здійснюється переважно через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який є державною бюджетною установою та виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств.

Фінансова підтримка надається для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, для придбання техніки, обладнання, поновлення обігових коштів, виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, будівництва та реконструкції виробничих і невиробничих приміщень, у тому числі житлових (загальною площею не більше 125 кв. метрів), для закладання багаторічних насаджень, розвитку кредитної та обслуговуючої кооперації, в тому числі для сплати пайових внесків до пайових фондів сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, утворених фермерськими господарствами самостійно або разом з членами особистих селянських господарств зрошення та меліорації земель.

Фінансова підтримка на конкурсних засадах надається на поворотній основі (на термін до 5 років) у розмірі, що не перевищує 250 тис. грн.

У рамках підтримки новостворюваних фермерських господарств передбачена фінансова допомога на безповоротній основі для компенсації витрат, пов'язаних із придбанням першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля. Розмір фінансової підтримки протягом одного бюджетного року надається фермерському господарству у розмірі 30%, але не більше 150 тис. гривень за одиницю техніки [1].

Динаміка надання з державного бюджету фінансової підтримки фермерським господарствам України наведена в таблиці 2.

Як свідчать дані таблиці 2, державна підтримка фермерських господарств у 2012 році по усіх показниках, за рахунок бюджетних дотацій, зменшилась у

порівнянні з 2009 роком у 1,7 рази. Але її обсяги за рахунок податку на додану вартість у 2012 році в порівнянні з 2009 роком збільшилися більш ніж у 1,5 рази [3]. Проте щорічне збільшення обсягів державної підтримки ще не досягло того мінімального рівня, який необхідний для здійснення розвитку фермерства в Україні.

Таблиця 2 - Державна підтримка фермерських господарств України, млн.грн.

Показник	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	2012 у % до 2009
Одержано коштів державної підтримки - всього	58,5	448,2	626,3	934,5	141,9
у тому числі: за рахунок бюджетних дотацій	111,3	93,4	67,3	66,1	59,4
з них: для підтримки виробництва продукції рослинництва	46,4	50,5	22,1	29,4	63,4
для розвитку тваринництва	17,9	7,8	14,4	13,1	73,2
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	47,0	35,0	30,8	23,6	50,2
за рахунок податку на додану вартість	547,2	354,8	559,0	868,4	158,7
з них: для підтримки виробництва продукції рослинництва	517,3	302,5	531,9	822,9	159,1
для розвитку тваринництва	29,9	52,3	27,1	45,5	152,2

Одночасно, відповідно до видатків держбюджету фермери мають право отримувати допомогу за напрямами державної підтримки на загальних підставах та відповідно до регіональних програм підтримки суб'єктів господарювання у сільському господарстві. У спеціальному фонді державного бюджету на 2013 рік за бюджетною програмою КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» було передбачено асигнування в обсязі 27,9 млн. грн. [4]. Фактично ж виконано у сумі 6,4 млн.грн.

Зменшення бюджетних дотацій фермерським господарствам вплинуло на ефективність їхньої діяльності: рівень рентабельності їх діяльності зменшився з 32,2% у 2010 до 27,9 % у 2012 році [2]. Отже, ефективність аграрного сектора великою мірою залежить від державної підтримки та інституційних засад її розподілу.

Нинішня практика фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників не відзначається комплексністю та системністю, має низку недоліків, що не дають змоги задовольнити фінансові потреби суб'єктів

агропромислового виробництва. Діюча державна фінансова політика щодо регулювання темпів розвитку агропромислового виробництва не забезпечує належного доступу сільськогосподарських товаровиробників до ринку фінансових ресурсів, формування сприятливого інституційного середовища та вирівнювання умов господарювання.

Основними проблемами кредитного забезпечення аграрного сектору економіки є недостатність кредитних ресурсів для забезпечення розширеного відтворення та розвитку середнього і малого бізнесу на селі; висока вартість банківських кредитів; складність процедур одержання кредитів; неможливість надання у заставу земельних ділянок сільськогосподарського призначення або прав оренди на них; відсутність гарантійного механізму при залученні кредитів.

Нині дрібні фермерські господарства не входять до сфери інтересів комерційних банків, хоча вони становлять більш як 80% усіх сільгоспвиробників. В усьому світі їх обслуговують фінансово-кредитні кооперативи, клієнтами яких є малі й середні підприємства, фермерські господарства. В Україні фактично припинилося кредитування фермерів комерційними банками. З початку 2008 р. 90% фермерів не отримували жодної гривні у вигляді кредиту, а ті, хто отримав кредит, змушені були заплатити за нього 24 – 26% річних [5].

Сільськогосподарські підприємства можуть мати ризик нести надзвичайні витрати, які пов'язані з надзвичайними подіями (стихійне лихо, пожежі, техногенні аварії). Особливо гостро стоїть ця проблема для малого підприємництва, які потребують страхового захисту своїх майнових інтересів. Це пов'язано, передусім, з відсутністю в суб'єктів малого підприємництва будь-яких коштів на випадок непередбачених збитків. Однак, умови страхування, які пропонуються підприємствам малого підприємництва, зазвичай, не адаптовані до їх потреб і фінансове навантаження при страхуванні стає непосильним [6].

А відтак необхідно, щоб уряд на всіх рівнях відіграв активну роль у справі поліпшення доступності страхових послуг для фермерських господарств, зокрема, через законодавче забезпечення надання державної фінансової підтримки у сфері страхування виробництва сільськогосподарської продукції. Такий підхід сприятиме стабілізації процесу виробництва, збільшенню обсягів продовольчих фондів держави й підвищенню добробуту сімей селян на основі їхньої участі в підприємницькій діяльності [7].

Саме тому, фермерські господарства, у відповідності до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [8], мають можливість застрахувати, наприклад, урожай сільськогосподарських культур, багаторічні насадження, тварини, птицю, бджолосім'ї, рибу, і, при настанні страхового випадку, претендують на відшкодування 50% понесених надзвичайних витрат. Відповідно до ст. 25 цього Закону, державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету сільськогосподарським товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхового платежу, фактично сплаченого ними за договорами страхування сільськогосподарської продукції.

В Україні практично відсутня система страхового захисту сільськогосподарського виробництва від погодних негараздів. У сільському господарстві страхування ризиків здійснюється менше, ніж на 5% площ від загального обсягу посівних площ, тоді як у більшості розвинутих країн цей показник сягає 70-80%. Ситуація, яка склалася сьогодні у сфері страхування сільськогосподарської продукції, не створює належних передумов для забезпечення стабільності розвитку виробництва та призводить до неефективного витрачання державних фінансових ресурсів, що спрямовуються на підтримку галузі.

Фермерські господарства в Україні невеликих розмірів. Вони не в змозі високоефективно виробляти і переробляти сільськогосподарську продукцію, реалізовувати її, забезпечувати сервісне обслуговування, оскільки високоефективне виробництво потребує комплексної механізації та автоматизації. В таких умовах до політики державної підтримки фермерських господарств мають бути висунуті нові вимоги. Найперше, держава повинна мотивувати застосування сучасних фінансових інструментів, зокрема лізингу, який в розвинутих країнах уже впродовж багатьох десятиліть використовується для забезпечення технологічних проривів в умовах нестачі фінансових ресурсів. По-друге, стимулювання державою кооперування фермерських господарств, що дасть змогу організувати високоефективне виробництво. Кооперативне товариство фермерів можна організувати для діяльності, пов'язаної із заощадженням і кредитуванням. Воно може стати закупівельником для своїх господарств, займатися іншою виробничою діяльністю або послугами [9].

Вченими-економістами Національного наукового центру „Інститут аграрної економіки” було розроблено стратегію розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [10]. Серед основних пріоритетних напрямків державної кредитної, податкової та страхової політики стосовно сільськогосподарських товаровиробників, зокрема фермерських господарств, можна виділити наступні: розширити ринок банківського кредитування шляхом створення Державного земельного іпотечного банку та впровадження механізму застави земельних ділянок сільськогосподарського призначення та прав оренди на них при іпотечному кредитуванні; внесення змін до законодавства з метою регламентування діяльності кредитних кооперативів у сільській місцевості та розширення мікрокредитування на селі; запровадити нові фінансові інструменти для фермерів з метою отримання додаткових кредитів під заставу майбутнього урожаю (або майбутню тваринницьку продукцію); розвивати систему гарантування повернення кредитів шляхом створення спеціального гарантійного фонду; удосконалення діючого спеціального режиму оподаткування доходів від сільськогосподарської діяльності, відновлення функціонування плати за землю та запровадження раціональної системи земельних рентних платежів; передбачення централізації частини акумульованих сум ПДВ з їх подальшим спрямуванням на потреби інноваційного розвитку АПВ у рамках прийнятих державних цільових програм; впровадження законодавства, що регулює процеси страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою; впровадження

кваліфікаційних вимог та сертифікацію страховиків, які надають послуги у страхуванні сільськогосподарської продукції; забезпечення на державному рівні перестраховального захисту від катастрофічних ризиків; вдосконалити порядок визначення суб'єктів одержання підтримки через диференційований розподіл бюджетних коштів у розрізі заходів підтримки як за соціальною спрямованістю, так і за економічною ефективністю; врахувати зменшення кількості бюджетних програм підтримки сільського господарства, покращити їх склад та структуру з дотриманням логічної послідовності запровадження за їх змістом, пріоритетністю, черговістю, термінами виконання та обсягами фінансування; посилити закріплення на законодавчому рівні стимулюючої ролі бюджетної підтримки з метою забезпечення нарощення обсягів виробництва вітчизняної конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та просування її на внутрішньому і зовнішніх ринках.

Скасування непродуктивних податкових пільг дозволить більш ефективно використовувати бюджетні ресурси, а реалізація заходів у сфері бюджетного фінансування дозволить сформувати значно раціональнішу структуру сільськогосподарського виробництва за рахунок зміни акцентів при здійсненні бюджетного фінансування потреб розвитку аграрної галузі.

Висновок. Отже, впровадження зазначених заходів дасть змогу покращити стан фінансового забезпечення фермерських господарств та підвищити ефективність їх господарювання. Подальші дослідження необхідно спрямувати на поглиблене вирішення поставлених проблем, оскільки фермерські господарства є важливою складовою продовольчої безпеки держави. Фінансування фермерських господарств доцільно концентрувати в напрямках оновлення технічного парку й придбання новітнього обладнання, впровадження інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, реалізація інвестиційних проектів із придбання сільськогосподарської техніки, спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури, а також розвиток добровільних об'єднань фермерських господарств.

Перелік посилань

1. Фінансова допомога фермерам стане доступнішою та ефективнішою. Інформаційно-аналітичний бюлетень КМУ. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.info-kmu.com.ua/2013-08-22-000000am/article/15715562.html>
2. Статистичний збірник. Сільське господарство України за 2012 рік – К.: Державна служба статистики України, 2013. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/download/file/96-silске-hospodarstvo-ukrainy-za-2012-rik-statystychnyi-zbirnyk>
3. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 р. – К.: Державна служба статистики України, 2013. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uga-port.org.ua/sites/default/files/bl_oepv_12.pdf
4. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики і продовольства України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://minagro.gov.ua/ru/node/3720>

5. **Кириченко О.** Кредитування малих та середніх підприємств аграрного сектору економіки / О.Кириченко, Ю.Вигівська // Банківська справа. – 2011. - № 3. – С.31-47.

6. **Наконечна К.В.** Механізм державної підтримки підприємств і шляхи його вдосконалення /К.В. Наконечна //Економіка АПК. –2008. – №2. – С. 58-60, с.220.

7. **Шолойко А.С.** Законодавче забезпечення державної фінансової підтримки страхування виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах /А.С. Шолойко //Економіка АПК. – 2010. №12. - с.94-97.

8. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України № 4391-VI від 09.02.2012.

9. **Майовець Є.** Особливості фінансового забезпечення фермерських господарств в умовах кризи. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Form_Rynk_Econ/2009_19/14_%D0%9C%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C.pdf

10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/docs/strateg.pdf>

Стаття надійшла: